

Razvitak hrvatskih otoka

NAJSUNČANIJI HRVATSKI OTOK (I. dio)

OPĆENITO O OTOKU

Hvar je otok u srednjodalmatinskom arhipelagu i s površinom od 299,66 km² (iako Nacionalni program razvitka otoka navodi 295,71 km²) četvrti je po veličini hrvatski otok, iza Krka, Cresa i Brača. Dug je 67,5 km, najduži je jadranski otok uopće, nekoliko kilometara duži od Cresa. Najveća mu je širina na zapadnom dijelu, a iznosi 10,5 km. Po duljini obalne crte (254,2 km) i po koeficijentu razvedenosti (4,14) treći je hrvatski otok, iza Paga i Cresa odnosno Paga i Dugog otoka, a po najvećem vrhu (Sv. Nikola - 626 m) također je treći po visini, iza Brača i Krka. Hvar dakle pripada najvećim, najvišim i najrazvedenijim hrvatskim otocima, a prvenstvo mu pripada ne samo po duljini, već i po klimi. S prosječnom najnižom zimskom temperaturom od 9° C pripada našim najtoplijim područjima. Ujedno Hvar ima najveći broj sunčanih sati na godinu - više od 2700 (prosječno više od 7 sati svakoga dana), pa je još u 19. stoljeću nazvan hrvatskom Madeirom. Hvar je poseban i jedinstven po svojoj ljepoti na koju su njegovi stanovnici izuzetno ponosni, što često i rado ističu. To je potvrđeno i u časopisu *Traveler* u svibnju 1997. godine u kojem je Hvar svrstani među deset najljepših otoka na

THE SUNNIEST CROATIAN ISLAND (Part 1) BACKGROUND INFORMATION ABOUT THE ISLAND

The island of Hvar ranks among the biggest islands in Croatia and, by its length, it is certainly the longest. It is one of the islands with the greatest number of sunny days in a year. In the fourth century B.C. the island was settled by Greeks from Paros island who also named the island. They settled in the area presently occupied by Stari Grad, at the edge of a fertile valley, while the indigenous population was pushed back towards the hills. Most of the settlements developed around the fertile valley and the town of Hvar witnessed, from the 13 century onwards, high boost in commercial activities, principally because of its position on the main maritime route towards the east. The commerce has been the basis of great economic prosperity of the island. Maritime activities thrived in 19th century, particularly in Jelsa, while the 20th century had been marked by the rise in tourism which is now, in addition to agriculture, the principal economic activity on the island. The west side of the Hvar island is economically developed and densely populated while the eastern part of the island is undeveloped and sparsely populated.

svijetu. Tamo su (abecednim redom) navedeni sljedeći otoci: Anguilla (Karibi), Bali (Indonezija), Bora Bora (Francuska Polinezija), Capri (Italija), Hvar (Hrvatska), Kauai (Havaji), Mikonos (Grčka), Ponza (Italija), Upolu (Zapadna Samoa) i Zanzibar (Tanzanija).

Hvar se pruža u smjeru istok-zapad. Od obale je (rt Matijaševica) udaljen svega 4 km. U njegovoj se neposrednoj blizini nalaze brojni manji otoci i otočići, pretežno uz južnu i jugozapadnu obalu, jer se uz sjevernu nalaze samo dva - Zečevo i Duga. Među otocima najbrojniji su Pakleni

ili Paklinski otoci u neposrednoj blizini grada Hvara, koji su ime dobili po tome što se na njima kuhala paklina (zovu je i pakal), crna smola za premazivanje dna drvenih brodova i čamaca. Pakleni su otoci, zbog razvijene makije te šuma crnike (češvine ili česmine) i bora, s ukupnom površinom od 634,38 ha, svrstani u zaštićene krajolike. Sačinjavaju ih sljedeći otoci i hridi: Vodnjak Mali, Vodnjak Veli, Karbun, Travna, Lengga, Paržanj, Borovac, Sv. Klement, Dobri otok, Vlaka, Stambeder, Pločice, Baba, Borovac (drugi), Gojca, Planikovac, Marinkovac, Jerolim te Gališnik na samom ulazu u hvarsku luku i Pokonji Dol nešto istočnije. Najveći je Sv. Klement (5,31 km²) koji ima tri povremeno naseljena zaselka (Momića Polje, Vlaka i Palmižana). Ističe se pješčana uvala Palmižana u kojoj je smještena i ACY marina. Uz južnu obalu nalaze se još dvije hridi (Lukavci) i najveći hvarski otok Šćedro (8,45 km²) udaljen od Hvara 2,7 km. Taj je otok bio nastanjen u antici i srednjem vijeku, imao je i dominikanski samostan, a i danas je povremeno nastanjen. Ime je starohrvatsko i znači milosrdan.

Zemljovid otoka Hvara

Pogled na Paklene otoke

Zapadni dio otoka Hvara mnogo je širi i tu su smještene najveća hvarska polja i najveći broj naselja. Zapravo se otok i sužava od zapada prema istoku i po svom obliku podsjeća na zmijolike likove iz dječjih crtanih filmova. Podsjeća i na šilo, a to je u obliku Lesina i bio talijanski naziv za grad i otok. Zapadni je dio i najrazvedeniji, tu su uz brojne otočiće smješteni i najveći zaljevi: Starogradski (dug 7,4 km, širok do 2,8 km), Nedomišaljski, Vrboški, Hvarski i dr. Uostalom razvedeni oblici najsjevernijeg dijela Hvara, oko rta Smočiguzica na poluotoku Kabal (koji zatvara Starogradski zaljev), postali su posljednjih godina, po avionskim snimcima koji podsjećaju na pticu, gotovo zaštitnim znakom mnogih naših turističkih publikacija.

U građi otoka Hvara prevladavaju rudistni vapnenci i kredni dolomiti koji uzdignuti tvore glavni i najviši otočki greben (kralježnicu otoka) koji se na južnim i slabo naseljenoj padinama mjestimice strmo spušta u more. Taj se greben proteže duž cijelog otoka, od rta Pelegrina do rta Sućuraja, a zaravnjen je u svom istočnom dijelu. Postoji još jedan kraći i užji vapnenački greben koji se pruža od rta Kabla do Maslinovika kod Vrbovske, koji se strmo spušta prema sjevernoj obali, a nešto polo-

žitije prema 6 km dugom i 2 kilometra širokom polju, smještenom između Starog Grada, Vrbovske i Jelse te gorskih grebena sjevera i juga. Tu odlično, još iz antičkih vremena, uspijevaju vinova loza i maslina.

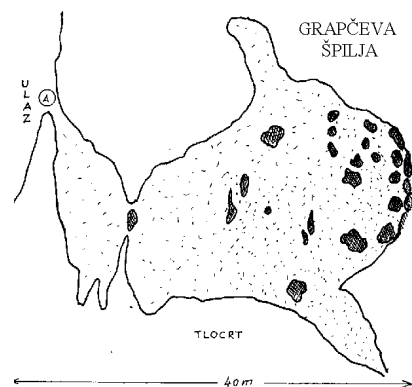

Dio poluotoka Kabla nalik na pticu

Otočku hidrografiju uvjetovala je geološka građa. U flišnim nepropusnim laporima uokolo grada Hvara podzemna se voda nalazi na malim dubinama pa se crpi kopanjem bunara. U dolomitским područjima podzemna voda izvire južno od Vrsnika i Svirča, posebno u području Jelse. U vapnenačkim slojevima nema vode, a u pločastim vapnencima nalaze se lokve koje služe kao pojila za stoku. Uz otočku obalu sreću se brojne vrulje.

Hvar je inače priključen na vodoopskrbni sustav Omiš-Brač-Hvar-Vis-Šolta, koji opkrbljuje naselja nekadašnje općine Omiš te otoke Brač, Hvar i Šoltu, ali ne i Vis do kojega nije izgrađen priključak. Sustav uzima vodu iz akumulacije Prančevići na Cetini. Kako je kapacitet uređaja za pročišćavanje premalen, a dotok ograničen nedovoljnom propusnom moći podmorskog cjevovoda između Brača i Hvara, otok dobiva 143 l/s što je, posebno ljeti, nedovoljno. Stoga se opskrba vodom zapadnog dijela otoka dopunjuje izvorom kraj Jelse kapaciteta 40 l/s. Istočni dio Hvara dobiva vodu podmorskim cjevovodom iz regionalnog vodovoda Makarskog primorja. Podmorski je cjevovod položen između Drvenika i Sućurja i dovodi 15 l/s.

Hvar je bio naseljen još u neolitsko doba, a obojena keramika iz Grapčeve špilje na južnim padinama Brača dokazuju da je u trećem i drugom tisućljeću prije Krista otok bio u izravnim ili neizravnim vezama s mnogim, čak i udaljenim obalnim ili otočkim naseljima. Na fragmentima jedne posude iz Grapčeve špilje urezan je lik brodice, što je najstariji prikaz lađe pronađen u Europi. Tu i druge hvarske špilje temeljito je istražio akademik Grga Novak pa se ta kultura kasnog neolitika i naziva hvarskom kulturom, iako su njezini tragovi pronađeni i drugdje, primjerice na Korčuli, Pelješcu, okolici Zadra i u Lisičićima u Hercegovini. Spome-

Tlocrt Grapčeve špilje

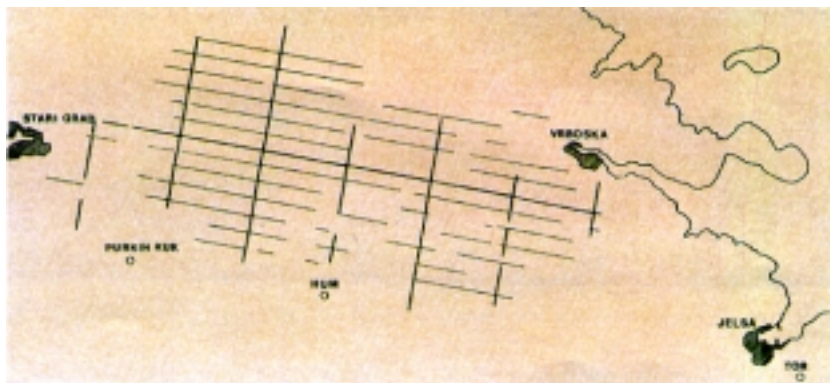

Crtež broda pronaden u Grapčevoj špilji

nuta kultura iščezava dolaskom Indoeuropljana (Predilira i Ilira) od kojih potječu brojne otočke gradine.

Grčkom kolonizacijom s otoka Parosa, smještenog u središnjem dijelu Ciklaskog otočja i, zanimljivo, s površinom od 209 km², započinje pisana povijest otoka Hvara. Paros je u antici poznat po vinu i maslinama, djelomično po žitu, a najviše po čuvenim kamenolomima mramora. Stanovnici su mu Jonjani, pa su osnivači Hvara jedini Jonjani, budući da su preostale grčke naseobine utemeljili Dorani. Bili su uključeni u Atenski pomorski savez i plaćali su značajan porez atenskoj središnjoj blagajni. Nakon Peloponeskog rata i slabljenja moći Atene, Paros se našao između Sparte i Dionizija Sirakuškog, gospodara Sicilije i utemeljitelja brojnih naselja poput Ankonne, Adrije (na ušću Poa) i Isse (Visa). Parani su, kako svjedoči Diodor Sicilski iz 1. stoljeća pr. Krista, potaknuti nekim proročanstvom osnovali naselje u Adriji (Jadrano) na otoku koji se zove Pharos, uz pomoć tiranina Dionizija. Zbilo se to u vrijeme kada se u Elidi slavila 99. olimpijada na kojoj je u trčanju pobijedio Dikon iz Sirakuze, što znači 385./4. godine. To je inače prva zabilježena godina nekog događaja na našem tlu. Parani su potisnuli Ilire prema brdima iz plodnog polja i na prostoru sadašnjega Starog grada utemeljili novi grad i državu. Nedugo nakon naseljavanja sukobili su se s ujedinjenim ilirskim plemenima, koje su hametice porazili uz pomoć grčkih trijera s Isse. To je također prva zabilježena pomorska bitka između stanovnika istočne obale Jadrana i stranih zavojevača te početak tisuć-

ljetnih borbi za tu obalu sve do današnjih dana. Novi su grčki doseljenici parcelizirali plodno Starigradsko polje i to je najveći graditeljski pothvat što ga je grčka civilizacija ostavila na tlu Hrvatske te ujedno najbolje očuvani grčki katastarski plan (chora) u svijetu uopće. Mora se reći da je taj izuzetni spomenik kulture danas znatno ugrožen brojnim pregradnjama. Nova je prospe-

Grčki plan parcelizacije najvećega hvarskog polja

ritetna kolonija kovala vlastiti novac, najčešće s likom boga Dioniza. Na ovom mjestu treba zastati i ponešto reći o nastaku imena Pharos koji je i osnova sadašnjeg imena, iako valja istaknuti da se otok vjerojatno nazivao još i Pityeia (ilirski riječ u značenju borovit), a što je, kako se tvrdi, temelj današnjeg imena naselja Pitve. Kako su ga naselili stanovnici Parosa, za mnoge je to, zbog približne sličnosti, bilo isto. No još je u antici započela polemika oko naziva Pharos pa je rečeno da je potekao od istoimenog otočića sa svjetionikom ispred Aleksandrije, po kojem su mnogi svjetionici na Sredozemlju dobili ime. To, iako se čini privlačnim, nije točno jer je naš Pharos, a time i njegovo ime, čak cijelo stoljeće stariji. U posljednje se vrijeme (prema prijedlogu njemačkog lingvisti W. Brandersteina) naziv izvodi iz grčkog naziva pharynx, što doslovno znači ždrijelo (od žderati, gutati), dakle mjesto s jakim morskim strujama. Naime starograd-

ska luka, poput mnogih dugačkih uvala, ima snažnu dinamiku uvlačenja i izbacivanja mora i po tome su naselje i otok najvjerojatnije dobili ime. Latinski se to kaže vorata (što je možda temelj mnogih mjesta s imenom Vrata), a sličnih ili istoznačnih toponima ima na Jadranu zaista mnogo. Kada su se na otok doselili Hrvati zatekli su latinizirani naziv Pharia. Kako tada nisu poznavali ph

(zapravo f) pretvorili su ga u hv, a to su rano preuzeli i domaći Romani pa se Hvar često naziva Quara. Valja ipak priznati da je sadašnje ime otoka i ljepše i turistički privlačnije (iako ga mnogi njegovi stanovnici nazivaju For) od Ždrijelac ili Ždrilac.

Smrcu Dionizija Sirakuškog uglavnom je prestala sirakuška vlast na Jadranu. Vlast su nad otokom preuzeli Ardijejci, moćno ilirsko pleme, a otokom vlada Demetrije Hvaranin, slavni vojskovođa i poslije muž ilirske kraljice Teute. Hvar je još kasnije teško poharan i dolazi pod rimsku upravu. No prava rimska vlast dolazi u vrijeme Gaja Julija Cezara, posebno nakon velike pomorske bitke kod Taurisa (Šćedra) 46. godine pr. Krista, kada je Cezarov zapovjednik Publije Vatinije pobijedio pompejevca Marka Oktavija, nakon čega je i Issa izgubila svoju samostalnost. Za rimske vladavine Pharos postaje rimski municipij, a odlukom zapisanom u kamenu na gradskom trgu njegovi su stanovnici postali "amici et socii

Starigradska polja snimljena iz zrakoplova

populi Romani". Na otok se doseljavaju mnogi rimski građani, ali mu se nekadašnji značaj znatno smanjuje.

U ranom srednjem vijeku Hvar su naselili i preplavili Neretvani, a njihovu je gusarsku moć slomio mletački dužd Petar II. Orseolo koji je otok osvojio 1000. godine. Potom se vlast izmjenjuje između hrvatskih kraljeva, bizantskih careva i Mletačke Republike. Bio je kratkotrajno i pod bosanskom upravom, a još kraće pod dubrovačkom, da bi na kraju pod mletačku vlast došao 1420. g., zajedno s cijelom Dalmacijom.

To je vrijeme kada nastaje i dobiva na značenju sadašnji grad Hvar u koji se seli upravna vlast. Pretpostavlja se da je na mjestu današnjeg Hvara, zbog izuzetnoga geostrateškog položaja na raskršću svih ondašnjih pomorskih pravaca prema istoku, još u antičko doba bilo manje naselje. Početkom 13. stoljeća to je već dobro izgrađen gradić, a 1285. godine naredila je mletačka vlast da se izgrade bedemi i utvrde te 1292. da se izgradi arsenal u kojem će brodovi moći stajati pod krovom. Mlečani su već tada namjeravali učiniti

grad Hvar svojom glavnom lukom na istočnoj obali Jadrana, što su i učinili kada je došao pod njihovu stalnu i višestoljetnu upravu.

Mlečani su kao i u drugim gradovima i otocima sačuvali nekadašnju lokalnu samoupravu, koju su uobličili u Statutu grada i otoka Hvara. Statut je bio definitivno redigiran u vrijeme bračkog i hvarskog potestata Zanotta Lauredana, 22. studenoga 1331. godine. Podijeljen je u tri knjige koje su u mnogočemu istovjetne sa Statutom bračke komune iz 1305. godine, a dvije su knjige naknadno napisane. Pripada skupini statuta neretvanskog područja, u koji se uz brački svrstava i nešto stariji korčulanski. Statut je pisan latinskim jezikom, a uz elemente rimskog prava pretežno sadrži hrvatsko dravno pravo. To je zapravo zbornik građanskih, kaznenih, trgovinskih, radnih, pomorskih, organizacijskih i drugih pravila koja su stoljećima vrijedila na otoku. Najviše komunalno vijeće bilo je Veliko vijeće koje je odlukom iz 1334. godine dopustilo pristup samo onim stanovnicima očevi i djeđovi kojih su bili vijećnici. Izvršno

vijeće Velikog vijeća bilo je Malo vijeće (zvalo se i Kurija), koje su sačinjavali knez, tri suca i nekoliko vijećnika. Kneza je od 1420. godine biralo mletačko Veliko vijeće na dvije godine i on je praktički bio najviši organ komune. Veliko je vijeće biralo tri suca, još jednog sa sjedištem u Visu i jednog sa sjedištem u Starom Gradu, a to je vijeće na precizno utvrđen rok biralo iz redova vlastele (ovisno o dužnosti i iz pučkih obitelji) i brojne druge komunalne službenike - od blagajnika, kancelara, gastalda (policajaca) do čuvara obala i arsenala.

Početkom 15. stoljeća nositelji političkog života bila su dva samostalna i odvojena tijela - plemićko Veliko vijeće i pučka Kongrega. Kongrega nije poput Velikog vijeća bila organ komunalne vlasti, ali je s vremenom to postigla biranjem predstavnika u pojedine komunalne odbore, gdje su zajedno s vlastelom odlučivali o značajnim komunalnim pitanjima. Kongrega je kao i Veliko vijeće zasjedala u kneževoj palači, predsjedavao joj je knez, a broj je izaslanika pučana ovisio o zanimanju i kretao se između 70 i 130.

Sukoba između pučana i vlastele bilo je na Hvaru zaista mnogo. Jedan sukob oko biranja kneza Mlečani su razriješili tako da su ga unaprijed oni imenovali. Kasniji su se sukobi temeljili na težnjama pučana za većim sudjelovanjem u ustrojstvu i vođenju gradske uprave, oko ravnopravne podjele velikih nameta i zajedničkih komunalnih obveza, u čemu je bilo dosta zloraba. Svi će se ti razlozi pojačavati tijekom stoljeća i doživjeti najjači intenzitet upravo u vrijeme najvećega gospodarskoga prosperiteta i kulturnog razvitka. U historiografiji se taj događaj, koji se protegnuo kroz nekoliko godina, naziva Hvarskim pučkim ustankom (1510.-1514.).

Sve je počelo u veljači 1510. godine, u danima karnevala, kada se u nekoliko navrata osjetio potres, a

oluja je bila izrazito duga i snažna. Potom se gradom proširila vijest da je prokrvarilo raspelo u crkvi Gospe od Navještenja. To je dovelo do masovne historije stanovništva koje se, vjerujući da je sve to kolektivna kazna za krivnju i grijeh, počelo skupno bičevati u procesijama u koje su bila uključena i najmanja djeca i nemoćni starci. U takvoj su psihozi gradskog stanovništva pučani predvođeni Matijom Ivanićem (u izvorima se naziva i vojvoda Janko), Jakovom Blaškovićem i još nekim pučanima iz Vrboske, započeli obračun s gradskim stanovništvom. Smaknuli su šesticu plemića u Starom Gradu. Na skupštini u Vrboskoj sakupilo se više od 1000 naoružanih ustanika, a pred kneževom palačom u Hvaru čak 2000. To je impresivan broj posebno ako se zna da je tih godina otok imao približno 7000 stanovnika (7700 ima po izvještaju sindika Giustinianija u 1553. godini). Iako knez potpisuje uvjete pogodbe, ustanici započinju s nasiljem i pljačkanjem plemićkih kuća. Pregovori se nastavlja u Veneciji međusobnim optuživanjem plemića i pučana, slijedi razaranje Vrboske i neuspješan napad na Jelsu u koju su se ustanici sklonili. Na kraju pučani 1514. godine provaljuju u grad Hvar i ubijaju 24 plemića, što izaziva tešku mletačku odmazdu, ugušenje ustanka i vješanje 19 vođa ustanka na zapovjednoj galiji u hvarskoj luci. Mnogi su pobunjenici teško osakaćeni, a neki protjerani s otoka.

Mletačka vojska ipak nije uspjela uhvatiti vođu pobune Matiju Ivanića, koji se sklonio na kopno i u nekoliko navrata pokušavao ponovo potaknuti ustanak. Nakon potjere i nekoliko pokušaja njegova zarobljavanja prelazi u Italiju u grad Vieste, a potom u Rim gdje se 1519. godine spominje kao član zbora hrvatskog hospicija Sv. Jeronima. Godine 1523. spominje se kao pokojnik iako se ne zna točan datum njegove smrti.

Odmah nakon ustanka, 1514. godine, mletačko je Vijeće desetorice

odlučilo da blagajničke poslove u komunalnoj blagajni vode dva blagajnika, a jednoga bira pučka Kongresa. Pravi je mir postignut tek 1611. godine kada je došlo do međusobne nagodbe. Otada plemići i pučani ravnopravno odlučuju o novačenju vojnika, raspodjeli soli, opskrbi žitaricama, otuđivanju općinske imovine i, kao najvažnije, o izvanrednim općinskim troškovima.

Građanski je rat samo privremeno prekinuo gospodarski i kulturni procvat Hvara koji traje cijelo 16. stoljeće. U Hvaru je bilo sjedište mletačkog kapetana Zaljeva (Jadrana), a srednjovjekovna je hvarska komuna obuhvaćala uz Hvar još i Vis s nekim pripadajućim manjim otocima. Pripadalo joj je, dakle, prostrano poljoprivredno i šumsko područje i velika površina priobalnog mora. Poljodjelstvo je bila vodeća gospodarska grana, posebno vinogradarstvo. Vino se izvozilo, a zauzvrat se uvozilo žito kojega nikad nije bilo dovoljno. Bio je razvijen uzgoj maslina, smokava i drugog voća. Uzgajale su se ovce i koze koje su obično pasle na komunalnom zemljištu. Uz poljoprivredu počelo se snažno razvijati ribarstvo,

osobito ljetni ribolov plave ribe. Razvili su se i zanatstvo i brodogradnja, a zbog povoljnog položaja grada Hvara snažno se razvijala živa i raznovrsna trgovina. Najveći je bio promet vinom, slanom ribom i bačvama.

Najbolje je svjedočanstvo o zlatnom vijeku hvarske prošlosti sačuvano je u govoru istaknutoga hvarskog pisca i pučanina, dominikanca Vinka Pribojevića, održanom 1526. godine u Hvaru. On između ostalog kaže: "Što god proizvodi bogati Istok, što god daje plodni Lacij, što god pruža hrabra Ilirija, što god rađa sunčana Afrika, što god nosi opora Hispanija, što god daje u zamjenu surova Skitija, što god pruža sretna Arabija, što god izvozi rječita Grčka može se vrlo često kupiti u ovom gradu".

O materijalnoj moći svjedoče i danas kameni tragovi bogate umjetničke baštine: gradske zidine i kaštel (tvrđava Španjol), prostrani gradski trg (pjaca) knežev dvor (komunalna palača), loža, arsenal, mandrač (sklonište za brodove, od grčkog mandra što znači staja) sat-kula (Ieraj), fontik (spremište za žito), belvedere, vlastelinski ljetnikovci, crkve, kapele i zvonici. Svjedoči i jedno od naj-

Crtež grada Hvara s početka 16. stoljeća

starijih europskih kazališta, prvo uopće zasnovano na komunalnoj (društvenoj osnovi), koje je 1612. uređeno iznad novog arsenala, a održavalo je dramske i operne predstave sve do 1796. godine. Svjedoče to i brojni i slavni hvarski književnici kao što su: Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Mikša Pelegrinović, Marin Gazarović, Marin Benetović i mnogi drugi. Svi oni često pišu na hrvatskom jeziku. Najslavniji je dakako Hanibal Lucić (1485.-1553.), pjesnik nevelikog remek-djela hrvat-

kolovoza) Hvar je napala turska flota pod zapovjedništvom Uluz (ili Uluč) Alije. Većina se hvarskog pučanstva sklonila u tvrđavu, a preostali su (njih pedesetak) okrutno pobijeni. Turski su gusari opustošili središte grada i predgrađe, ne štedeći ni palače ni skromne pučke kućice. Spaljene su gotovo sve zgrade, posebno arsenal i kneževa palača (koja nikada nije obnovljena) te mnoštvo samostana i crkava. Sljedećih su dana gusari nastavili nesmiljen rušilački pohod po ostalim hvar-

te, a dijelovi tvrđave oštetili su ili potopili usidrene lađe u gradskoj luci.

Sve su te nesreće zaustavile i usporile Hvar u trenucima najvećega gospodarskoga i kulturnog prosperiteta. Iako se Hvar postupno oporavljao, te i dalje bio jednim od vodećih mletačkih središta u Dalmaciji, sjaj prošlih vremena nikada nije dostignut. Velik je udarac Hvaru zadala odluka mletačkih vlasti sredinom 18. stoljeća o preseljenju kapetana Zaljeva iz hvarske luke u Kotor. Tadašnja gospodarska recesija i veliki troškovi održavanja gradske uprave izazvali su nezainteresiranost i plemića i pučana za komunalne poslove. To je ujedno vrijeme mletačko-turskih ratova u Dalmaciji (Kandijski i Morejski) pa se na Hvar, kao i na druge otoke, doseljava izbjeglo stanovništvo iz hrvatskih kopnenih područja. U to se vrijeme mnogo izvozi vino, ulje, smokve, bajami, rogači i drugo voće prvenstveno u Veneciju, gdje su Hvarani imali svoje posebne stolove. Na pristaništu glasovite Rive degli Schiavoni i danas se vidi kamerni blok koji pokazuje da su tu rezervirana sidrišta za brodove Hvara i Brača. Vrlo je razvijeno i ribarstvo, a sporovi započeti u 16. stoljeću između vlasnika trata i manjih mreža vojga o razgraničenju ribolovnih područja proširit će se kasnije na viško područje i postati dijelom povijesti našeg ribarstva u sljedećim stoljećima. Dio se ulovljene ribe tro-

Jelšanski jedrenjak izgrađen 1860. godine

ske renesansne ljubavne lirike – *Skladanje izvrsnih pisan razlicih* (u kojoj je i slavna pjesma *Jur ni jedna na svit vila*) i pisac prve svjetovne drame na hrvatskom jeziku - *Robinje*. Drama se sastoji od tri čina, a pisana je u dvostruko rimovanim dvanaestercima. Priča je to o robinji koju u dubrovačkom zarobljeništvu pronalazi njezin bivši udvarač ban Derenčin i dvoje se mladih na kraju sretno vjenčaju. Lucić, inače pripadnik jedne od najuglednijih hvarskih vlastelinskih obitelji, pokopan je u franjevačkoj crkvi u Hvaru.

Priča o sretnom razdoblju grada i otoka Hvara ima međutim zaista tužan završetak. Godine 1571. (2.

skim mjestima pa su spalili Stari Grad i Vrbosku, a stanovništvo se posakrivalo po okolnim brdima dok se Jelsa uspjela obraniti iz svoje crkve-tvrđave. Kako nesreća nikad ne dolazi sama u gradu je neposredno nakon turskog pustošenja izbila kuga koja je pokosila više od tisuću odraslih ljudi. No ni to nije bilo sve. Još neoporavljeni Hvar zadesila je 1579. godine nova nesreća. Grom je udario u tvrđavu na mjesto gdje se nalazila barutana. Posljedica lančanih eksplozija koje su potom uslijedile bila je potpuno uništenje tvrđave, kuća u neposrednoj blizini i oštećenje gradskih bedema. Mnoge su zgrade u gradu pretrpjele velike šte-

Grm lavande u cvatu

šio svjež, dok se ostatak solio i izvezio u Veneciju, Marke, Apuliju, Grčku i zemlje Levanta.

Nakon propasti Venecije 1796. godine, mirom u Campoformiju, Venecija, Istra, Dalmacija i Boka kotorska pripale su Austriji, ali je mirom u Požunu 1805. ta vlast pripala Francuzima. Na Hvar dolaze Francuzi i ukidaju sva komunalna vijeća te svi stanovnici dobivaju jednaka prava. Francuzi grade novu tvrđavu Napoleon na brdu Sv. Nikola iznad grada Hvara i po jednu bateriju na svakoj strani ulaza u luku. No francuska vlast u srednjoj Dalmaciji nije bila bez problema. Ruska flota, stacionirana u južnom dijelu Jadrana, u više je navrata provodila blokadu Hvara. Godine 1807. Rusi su s otoka Galešnika i ratnih lađa višednevno bombardirali grad, pokušavajući ga osvojiti i kopnenim jurišom. U krvavoj bitki između Rusa i Francuza Rusi su s velikim gubicima (više od 300 mrtvih) natjerani na povlačenje. Blokadu Hvara nastavili su provoditi Englezi koji su od 1810. godine vladali Visom i onemogućavali plovidbu francuskih lađa. To je teško razdoblje za Hvar jer su pomorske blokade potpuno onemogućile trgovinu. Sve je razriješeno engleskom ofenzivom 1812. i 1813. godine kada su najprije zauzeti Lastovo i Korčula, otoci pred Dubrovnikom, a zatim Split i Hvar. Dalmacija je potom ponovno pripala Austriji.

Dalmacija je kao krunska zemlja upravno ustrojena kao i druge austrijske zemlje. Otok se Hvar kao kotar nalazio u sastavu splitskog okruga, a u sastavu kotara bile su općine: Hvar, Stari Grad, Vrboska, Jelsa, Sućuraj i Vis. To je vrijeme buđenja hrvatske nacionalne svijesti i borbe s talijanima, zvanim i autonomašima. Sve su hvarske općine, osim Starogradske, od samih početaka bile narodnjačke. To je naizrazitije bilo u Jelsi gdje je dugogodišnji načelnik bio Niko Duboković, gorljivi zagovornik hrvatske nacionalne misli u Dal-

maciji i osnivač tamošnje Hrvatske čitaonice (1868.). I dalje su glavne značajke hvarskoga gospodarstva poljodjelstvo, stočarstvo i ribarstvo. Nedaće s vinogradarstvom, uzrokovane vinskom klauzulom i jeftinim talijanskim vinom te filokserom, potiču na Hvaru proizvodnju ružmarinova ulja. Osnivaju se i posebne ružmarinske zadruge, a intenzivno se sadi i buhač. Od 18. stoljeća gradovi Hvar, Stari Grad i Jelsa sve se više uključuju u razgranato trgovinsko-pomorsko poslovanje Jadranom

Razglednica grada Hvara iz 1834.

i Sredozemljem, pogotovu što su Mlečani prije ograničavali razvitak brodarstva. U pomorstvu u to vrijeme prednjači Jelsa, napose obitelji Duboković, Gamulin i Koludrović. U gradu Hvaru glavne su pomorske obitelji Novak i Fio, a u Starom Gradu Ljubići.

Neposredno prije Drugoga svjetskog rata počinje se intenzivnije saditi lavanda, koja je danas jedan od simbola otoka. Prvi ju je, potajno zbog stida pred suseljanim, počeo uzgajati Bartol Tomičić 1928. u Velom Grabju, a nastavili su i u Brusju. Lavandino ulje služi za uništavanje moljaca i pravljenje losiona i parfema. Lavanda se proširila otokom, posebno

na napuštenim poljoprivrednim površinama, a poslije Drugoga svjetskog rata počela se saditi u Poljčima, Zastrazišću i Bogomoljama. I dalje je, naravno, razvijeno vinogradarstvo i maslinarstvo te ribolov i stočarstvo u istočnom dijelu otoka. Počinje se razvijati i današnja glavna gospodarska grana otoka - turizam. Početak turizma susrećemo u 19. st., štoviše ima i točan datum nastanka - 15. svibnja 1868. godine. Tada je na poticaj hvarskog zaljubljenika, botaničara iz Graza Franza Ungera, os-

novano Higijeničko društvo u Hvaru. Namjera je društva bila u zdravstvene svrhe iskoristiti pogodnosti hvarskog podneblja. Valja reći da sličnih udruženja nije tada bilo puno u Europi jer je, primjerice, u Cannesu turističko društvo osnovano tek 1907. godine. Higijeničko društvo djelovalo je kao dioničko, a imalo je i brojne ugledne dioničare, poput admirala Tegenthoffa (pobjednika u Viškoj bici 1866. godine). Prvi je cilj bila izgradnja suvremenog lječilišnog hotela, ali kako prihod od prodanih dionica nije bio dostatan, iste je godine privremeno uređen manji hotel u kući Samohod-Duboković na hvarskome trgu, kasnije premješten u bivšu vojnu zgradu.

Prvi hotel *Carica Elizabete* počeo se graditi 1881. godine na ruševinama kneževa dvora, ali je zbog nedostatka novca gradnja trajala do 1903. godine. To je današnji hotel *Palace*, koji je građen po projektima bečkog arhitekta Bernarda Schwarza. Higijeničko društvo bavilo se turističkom promidžbom pa je uz brojne oglase po austrijskim listovima i časopisima tiskalo na njemačkom jeziku 1899. godine prvi hvarski vodič. Društvo je napravilo mnogo i na uređenju gradskog kupališta i šetališta, pošumljivanju, izgradnji teniskih igrališta i poboljšavanju brodskih veza s kopnom. Ono je potaknulo i turistički razvitak u drugim dijelovima otoka, pa je prvi hotel u Jelsi sagrađen 1911., a Stari Grad je prvi hotel imao 1913. godine.

Raspalom Higijeničkog društva nakon Prvoga svjetskog rata turistička je djelatnost iz dobrovoljne udruge građana prešla na općinske organe. U gradu Hvaru proširuju se i grade brojni novi hoteli, a hoteli, odmara lišta i kupališta uređuju se i u drugim hvarskim naseljima. Gradi se 1934. godine i prvi hotel u Vrboskoj - hotel *Madeira*. Stvara se bolja infrastruktura kao osnovni uvjet za masovniji razvitak turizma: javna vodovodna mreža 1923., elektrifikacija 1925. i cesta Hvar-Stari Grad-Jelsa 1938.

Nakon Drugoga svjetskog rata zaustavljen je snažan turistički porast u prijeratnim godinama i stagnacija traje do sredine šezdesetih kada počinje temeljiti preporod hvarskog turizma. Obnavljaju se stari i grade suvremeni komforni hoteli, povisuje razina turističkih usluga te proširuje opseg ponude. Grade se autokampovi, marine, izletišta, restorani, odmara lišta... Povećava se i individualna turistička ponuda, što značajno povećava standard otočana, a značajno se poboljšavaju osnovne javne usluge (voda, struja, prometnice, brodske veze, zdravstvene usluge, opskrba). Nekadašnje lječilišno turističko središte postaje srednjodalmatinsko središte tipičnoga rekreativnoga i ljetnog turizma. Raspalom Jugoslavije i ratnim zbivanjima na našim prostorima i hvarski turizam doživljava krizu od koje se uz napore, ali ipak uspješno, postupno oporavlja.

Hvaru se u povijesti dogodilo nekoliko velikih doseljavanja. Početak doseljavanja s neretvanskog područja zbiva se odmah nakon dolaska južnih Slavena, dakle od početka 7. stoljeća. Drugo se veće doseljavanje zbilo za turskih ratova od 15. do 18. stoljeća kada masa pučanstva iz unutrašnjosti Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Imotske krajine u bijegu pred Turcima dolazi u Makarsko primorje, a odatle na srednjodalmatinske

otoke pa i na Hvar. Najviše je novih stanovnika na Hvar stiglo u vrijeme Kandijskog rata u 17. stoljeću. Lako je uočiti da na otoku žive dvije različite populacije koje se međusobno razlikuju po govoru, nošnji i načinu života. Pojednostavnjeno rečeno na zapadnom dijelu otoka žive hvarski starinci, izraziti predstavnici hvarske čakavštine (odnosno cakavštine u gradu Hvaru), a na istočnom dijelu, na prostoru zvanom Plame, žive doseljenici iz Makarskog primorja i Hercegovine koji su sa sobom donijeli ikavski štokavski dijalekt. Ipak se danas štokavicom govori samo u području Sućurja. Činjenica jest da svaki Hvaranin s priličnom sigurnosti može po govoru subesjednika pogoditi iz kojega je naselja ili, barem, iz kojeg je dijela otoka.

Otok je najviše stanovnika imao 1900. godine - 18.091. To je vrijeme najvećeg iseljavanja pa broj Hvarana u 20. stoljeću neprestano pada. U popisu iz 1948. godine Hvar ima 12.611 stanovnika, a najmanje u popisu iz 1981. kada ih je 11.224. U popisu iz 1991. nakon dugo vremena Hvar bilježi mali porast stanovništva (od samo 2,6 posto) i ima 11.459 stanovnika. Hvarani su se pretežno iseljavali u prekomorske zemlje, ali i na obližnje kopno.

Branko Nadilo